

พระธาตุโพนทอง : ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุโบราณในจังหวัดอุดรธานี

ธีระวัฒน์ แสนคำ

นักวิชาการอิสระ

Phra That Phon Thong : History Art and Beliefs about Ancient Chedi in Udon Thani Province

Teerawatt Sankom

Independent Scholar

Article Info : Acadame Article

Article History : Received 30 September 2022

: Revised 28 November 2022

: Accepted 9 December 2022

Corresponding Author : Teerawatt Sankom

E-mail Address : jmhr2020teera@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา ศิลปกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุโพนทองในท้องที่ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี จากการศึกษาพบว่า พระธาตุโพนทองเป็นเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม ศิลปะล้านช้าง ก่อด้วยวัสดุที่เป็นศิลาแลง กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 24 บริเวณพระธาตุโพนทองมีการพบพระพุทธรูปสำริดศิลปะล้านช้างหลายองค์ ทั้งพระธาตุและพระพุทธรูปไม่ปรากฏข้อมูลประวัติการสร้างที่แน่ชัด ชาวบ้านในชุมชนเชื่อว่าพระธาตุโพนทองเป็นพระธาตุที่มีความศักดิ์สิทธิ์จึงได้รับความศรัทธาอย่างมาก

คำสำคัญ : พระธาตุโพนทอง พระธาตุโบราณ ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม ความเชื่อ

Abstract

The article based on the objective of studying about history, arts and beliefs of the ancient Chedi, Phra That Phon Thong. The Chedi which is well-known as Phra That Phon Thong situated in Nong Na Kham Subdistrict, Mueang District, Udon Thani Province. The findings are as following; Phra That Phon Thong Chedi is an octagon-shaped pagoda in Lan Chang arts constructed by laterite stones. The Chedi has been academically proved the age back to the 22nd-24th. Buddhist century. The surrounding area has been found as well several Lan Chang arts, bronze Buddha images-amulets, relic and unknown and unclear history Buddha images-amulets. Phra That Phon Thong is sacred place for local communities and has been highly, faithfully worshipping.

Keywords : Phra That Phon Thong Ancient Chedi History Art Belief

บทนำ

อุดรธานี เป็นจังหวัดสำคัญจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทย มีเนื้อที่ประมาณ 11,780.30 ตารางกิโลเมตร หรือราว 7,331,438.75 ไร่ อุดรธานีเป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่มากเป็นอันดับที่ 11 ของประเทศไทย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544: 1) แม้บริเวณที่ตั้งศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองของจังหวัดอุดรธานีจะเป็นพื้นที่ที่ถูกตั้งขึ้นเป็นชุมชนใหม่ บริเวณบ้านหมากแข้ง แต่พื้นที่โดยรอบก็มีชุมชนโบราณกระจายอยู่ในบริเวณใกล้เคียงในที่ราบลุ่มน้ำห้วยหลวงและลำห้วยสาขา ในขณะเดียวกันตามพื้นที่อำเภอต่างๆ ก็มีชุมชนโบราณทั้งในระดับเมืองและระดับหมู่บ้านกระจายอยู่ทั่วทุกอำเภอ เช่น เมืองหนองหานน้อย เมืองพาน เมืองกุมภวาปี เมืองเพ็ง เป็นต้น ในบริเวณชุมชนโบราณเหล่านี้ มักจะปรากฏโบราณวัตถุสถาน โดยเฉพาะร่องรอยการก่อสร้างถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา เช่น วิหาร โบสถ์หรือสิม พระธาตุ และพระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งมีความน่าสนใจอย่างมากต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระธาตุโบราณองค์ต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นปูชนียสถานที่ชาวอุดรธานีในแต่ละท้องถิ่นให้ความเคารพนับถือ

ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีมีพระธาตุโบราณที่มีความสำคัญและน่าสนใจอยู่หลายองค์ แต่ที่ผ่านมาก็มีเพียงพระธาตุไม่กี่องค์ที่ได้รับการศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบทางศิลปกรรม และขุดแต่งบูรณปฏิสังขรณ์ให้มั่นคงโดยกรมศิลปากร เช่น พระธาตุครอบรอยพระพุทธรูปบัวบก พระธาตุครอบรอยพระพุทธรูปบัวบาน พระธาตุดอนแก้ว พระธาตุบ้านนาหว้า พระธาตุบ้านภูทอง และพระธาตุวัดศรีธาตุ

ประมัญชา (กรมศิลปากร, 2545: 223 - 236) เป็นต้น ยังมีพระธาตุโบราณในจังหวัดอุดรธานีอีกหลายองค์ที่ยังขาดการศึกษาประวัติ รูปแบบทางศิลปกรรม และขุดแต่งบูรณะ ซึ่งล้วนแต่เป็นปูชนียสถานที่มีความสำคัญต่อท้องถิ่น สมควรที่จะได้รับการศึกษารวบรวมและเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวาง

ขณะเดียวกัน ที่ผ่านมามีหนังสือหรืองานการศึกษาที่มีการกล่าวถึงพระธาตุโบราณในจังหวัดอุดรธานีค่อนข้างน้อย ทั้งที่มีพระธาตุโบราณจำนวนมากน้อยที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระธาตุโพนทอง ซึ่งประดิษฐานอยู่ริมถนนหมายเลข 22 อุดรธานี - สกลนคร หรือถนนนิตโย อันเป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างตัวเมืองอุดรธานีกับพื้นที่จังหวัดสกลนคร ท้องที่ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ซึ่งถือได้ว่าเป็นพระธาตุโบราณที่ชาวอุดรธานีและผู้ที่เดินทางสัญจรผ่านไปมาให้ความนับถือศรัทธาเป็นอย่างมาก ควรที่จะได้รับการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้อง เพื่อเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวาง

การศึกษารั้วนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุโพนทอง ในท้องที่ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ศิลปะ ประกอบกับการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในพื้นที่ อันเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปกรรมท้องถิ่นให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้ อันจะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการด้านประวัติ

ศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดอุดรธานีต่อไป ทั้งยังสามารถใช้เป็นคู่มือในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีได้อีกด้วย

เรื่องเล่าความเป็นมาของพระธาตุโพนทอง

พระธาตุโพนทอง ตั้งอยู่ริมถนนหมายเลข 22 อุดรธานี - สกลนคร หรือถนนนิตโย อันเป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างตัวเมืองอุดรธานีกับพื้นที่จังหวัดสกลนคร ท้องที่ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี นับเป็นพระธาตุที่ตั้งอยู่อย่างสะดวก และมีรูปแบบที่ค่อนข้างพิเศษในศิลปะล้านช้าง เนื่องจากเป็นเจดีย์ทรงระฆังแปดเหลี่ยม ซึ่งพบตัวอย่างได้น้อยในศิลปะล้านช้าง ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวเป็นวัดร้าง ไม่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา

พระธาตุโพนทองไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างที่แน่ชัด แต่มีเรื่องเล่ามุขปาฐะในท้องถิ่นว่า สมัยหลังพุทธกาลมีพระอรหันต์ 8 องค์ เดินทางมุ่งหน้าไปกราบสักการะพระบรมสารีริกธาตุที่ภูเก้าพัว (พระธาตุพนม) ขณะเดินทางกลับเกิดอาพาธหนัก และมรณภาพ ณ บริเวณที่ตั้งพระธาตุโพนทองในปัจจุบัน หลังจากที่พระอรหันต์มรณภาพได้จัดพิธีฌาปนกิจพร้อมนำอัฐิธาตุบรรจุเอาไว้ในพระธาตุ เจ้าเมืองแต่ละแห่งที่อยู่ใกล้เคียงเดินทางมาร่วมทำบุญและก่อสร้างองค์พระธาตุจำนวนมาก มีการนำพระพุทธรูปทองคำ เครื่องทองสำริด และของมีค่าต่างๆ มาบรรจุไว้ในพระธาตุ โดยใช้เวลาในการก่อสร้างเพียง 7 วัน ในบริเวณใกล้เคียงยังได้ก่อสร้างพระธาตุขนาดเล็กไว้อีก 2 องค์ ทางทิศตะวันตก ชาวขอมที่อาศัยอยู่ในละแวกนั้นต่างพากันตั้งชื่อพระธาตุองค์นี้ว่า “พระธาตุโพนทอง” มีความหมายว่าเป็นพระธาตุบนเนินทองคำสูง (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, ออนไลน์)

เรื่องเล่ามุขปาฐะข้างต้น ไม่สามารถระบุช่วงเวลาชัดเจน แต่พอจะสันนิษฐานว่าเป็นช่วงเวลาที่ยอมหรือเขมรโบราณมีอำนาจทางการเมืองปกครองในแถบบริเวณนี้ ซึ่งที่มาของความเข้าใจว่าสร้างในสมัยขอมหรือสร้างโดยชาวขอมนั้นน่าจะมาจากวัสดุที่ใช้ในการสร้างพระธาตุเป็นศิลาแลงเช่นเดียวกับปราสาทหิน ในวัฒนธรรมขอมในแถบนี้ที่ใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุหลัก (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2548) แต่ข้อมูลดังกล่าวก็ยากที่จะเชื่อถือเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงได้ เนื่องจากรูปแบบลักษณะของก้อนศิลาแลงที่ใช้สร้างพระธาตุโพนทองมีลักษณะต่างจากศิลาแลงที่ใช้สร้างปราสาทหิน คือ มีขนาดเล็กกว่ามาก และที่สำคัญคือ พระธาตุโพนทองเป็นสิ่งปลูกสร้างในลักษณะของเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม ซึ่งคล้ายกับกลุ่มเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมในศิลปะล้านช้าง ดังนั้น พระธาตุโพนทองจึงน่าจะสร้างในสมัยหลังจากที่วัฒนธรรมขอมมีอิทธิพลอยู่

อย่างไรก็ดี เรื่องเล่ามุขปาฐะก็สะท้อนให้เห็นว่าพระธาตุโพนทองมิได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หากแต่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่บรรจุพระพุทธรูปและอัฐิของพระสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นอุเทสิกเจดีย์หรือสิ่งที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้าตามหลักแนวคิดทางพระพุทธ ศาสนา (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, 2518: 7-10)

รูปแบบศิลปกรรมพระธาตุโพนทอง

พระธาตุโพนทองมีขนาดฐานกว้าง 8 x 8 เมตร วัสดุก่อสร้างที่ใช้ศิลาแลงทั้งหมด โดยส่วนฐานล่างสุดของพระธาตุก่อเป็นชุดฐานเฉียงในผังสี่เหลี่ยมซ้อนกันขึ้นไปสองชั้น ถัดจากชุดฐานดังกล่าวจึงจะเป็นชุดรองรับองค์ระฆังซึ่งมีการก่อเป็นฐานบัวคว่ำอย่างง่ายในผังแปดเหลี่ยมซ้อนกันขึ้นไปสองชั้นเช่นกัน โดย

ส่วนบนของชุดฐานมีการคาดลูกแก้วอกไก่หนึ่งเส้น ถัดจากชุดรองรับองค์ระฆังขึ้นไปจึงเป็นส่วนองค์ระฆังที่มีการประดับอีกครั้งจากแปดเหลี่ยมเป็นผังองค์ระฆังกลม ซ้อนขึ้นด้วยส่วนยอดที่มีการก่อเป็นบัวกลุ่มเถาและปลียอด

ภาพประกอบที่ 1 รูปแบบศิลปกรรมพระธาตุโพนทอง
(ที่มา: วราวุธ อัครพงษ์, 2565)

หลักฐานของพระธาตุโพนทองที่เป็นเจดีย์ทรงระฆังแปดเหลี่ยม แม้จะมีความคล้ายคลึงกับเจดีย์ทรงระฆังแปดเหลี่ยมองค์อื่นๆ ในศิลปะล้านช้างก็ตาม ดังเปรียบเทียบได้จากตัวอย่าง เช่น พระธาตุคำ กลางเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งกำหนดอายุการสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2555: 79) หากแต่การก่อสร้างรองรับองค์ระฆังที่มีความซับซ้อนน้อยกว่า ดังการก่อเป็นชุดบัวคว่ำอย่างง่าย ๆ ซ้อนกัน จึงทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าพระธาตุโพนทองน่าจะมียุคที่ใหม่กว่าพระธาตุคำ

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ พระธาตุโพนทองก่อสร้างด้วยศิลาแลง เช่นเดียวกับพระธาตุนางขาว วัดพระธาตุนางขาว ตำบลสมเฒ่า อำเภอฟะนิง และพระธาตุวัดธาตุสว่างโนนยาง ตำบลกุดสระ อำเภอมืองอุดรธานี ซึ่งเป็นเจดีย์แปดเหลี่ยมทรงระฆังในศิลปะล้านช้างเช่นกัน ประเด็นเช่นนี้จึงอาจเกี่ยวข้องกับประเด็นทางวัสดุในท้องถิ่นแถบภาคอีสานตอนบน

ซึ่งมักพบการนำศิลาแลงมาใช้สร้างศาสนสถานอยู่เนืองๆ ทั้งยังอาจจะเกี่ยวพันกับประเด็นทางรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังแปดเหลี่ยมในพื้นที่ได้หรือไม่ว่า มักจะใช้ศิลาแลงในการก่อสร้างอยู่เสมอ และด้วยความที่พระธาตุโพนทองใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุในการสร้างจึงทำให้มีผู้คนเข้าใจว่าพระธาตุองค์นี้ถูกสร้างขึ้นโดยชาวขอมหรือเขมรในช่วงที่เขมรโบราณมีอำนาจปกครองมาถึงบริเวณนี้ อาจเป็นเพราะเข้าใจว่าส่วนใหญ่ศาสนสถานสำคัญในวัฒนธรรมเขมรนิยมนำศิลาแลงมาเป็นวัสดุสำคัญในการก่อสร้าง

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทางด้านศิลปกรรมของพระธาตุโพนทองและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ทำให้สันนิษฐานได้ว่าพระธาตุโพนทองน่าจะเป็นพระธาตุศิลปะล้านช้าง สามารถกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 24

หลวงพ่อโพนทอง : พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่พระธาตุโพนทอง

นอกจากบริเวณพระธาตุโพนทองจะมีพระธาตุโพนทองเป็นโบราณสถานสำคัญแล้ว ยังมีเรื่องเล่าในท้องถิ่นว่าบริเวณนี้เคยมีการพบพระพุทธรูปทองคำจำนวนมาก ภายหลังได้ถูกอัญเชิญไปประดิษฐานยังสถานที่ต่างๆ โดยการเคลื่อนย้ายมีการใช้เกวียนบรรทุกอัญเชิญไป และพระพุทธรูปมีจำนวนมากและหนักทำให้เกวียนหักไปถึง 7 เล่ม (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, ออนไลน์) แต่เรื่องเล่าดังกล่าวก็ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด ซึ่งข้อมูลที่สามารถสืบค้นและน่าเชื่อถือได้พบว่ามีพระพุทธรูปทองคำจำนวน 3 องค์เท่านั้น องค์ใหญ่ที่สุดปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดศรีทัศน์ ตำบลหนองนาคำ อำเภอมืองอุดรธานี ชาวบ้าน

เรียกว่า “หลวงพ่อโพนทอง” ส่วนอีก 2 องค์ ถูกอัญเชิญไปประดิษฐานยังวัดต่างๆ ให้ชาวบ้านกราบไหว้สักการบูชาในพื้นที่อำเภอนงนุช จังหวัดอุดรธานี แต่ปัจจุบันไม่มีใครทราบว่าประดิษฐานอยู่ที่ใด (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, ออนไลน์)

หลวงพ่อโพนทองเป็นพระพุทธรูปสำริด ศิลปะล้านช้าง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 60 เซนติเมตร สูง 1.20 เมตร ประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย พระกรณใหญ่ พระขนงโก่ง พระนาสิกใหญ่ มีสันพระนาสิกเป็นเส้นคม ปลายเล็กและโด่ง ริมพระโอษฐ์บนหนา มีเส้นขอบพระโอษฐ์ เม็ดพระศกเล็กแบบนามขุ่น พระอุระแบน เห็นเม็ดพระถันที่มีฐานรองทั้ง 2 ข้าง สันขาเป็นแผ่นใหญ่ปลายตัดตรง

ยาวลงมาจรดพระนาภี ประทับนั่งบนฐานหน้ากระดานเตี้ยๆ พุทธลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มพระพุทธรูปล้านช้างที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 ซึ่งยุคนี้มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของล้านช้าง จนอาจเรียกได้ว่าเป็น “พระพุทธรูปล้านช้างอย่างแท้จริง” ก็ได้ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2555: 191 - 195) ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากข้อมูลทางด้านศิลปกรรมของพระพุทธรูปหลวงพ่โพนทอง ทำให้สันนิษฐานได้ว่าหลวงพ่โพนทองเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 24

พระพุทธรูปหลวงพ่โพนทองได้รับความนับถือศรัทธาเป็นอย่างมากจากพุทธศาสนิกชนในเขตตำบลหนองนาคำ อำเภอเมืองอุดรธานี และบริเวณใกล้เคียง ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ทุกปีจะมีการ

อัญเชิญหลวงพ่โพนทองมาประดิษฐานที่มณฑลพิธีภายในวัดศรีทัศน์ เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าสักการะขอพรและสรงน้ำ ในบางปีก็จะมีการอัญเชิญประดิษฐานบนรถกระบะที่ประดับประดาอย่างงดงาม แล้วแห่รอบหมู่บ้านเพื่อความเป็นสิริมงคลด้วย

เมื่อนำข้อมูลทางด้านพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปหลวงพ่โพนทองซึ่งมีข้อมูลว่าพบที่บริเวณพระธาตุโพนทอง มาพิจารณารวมกับข้อมูลทางด้านพุทธศิลป์ของพระธาตุโพนทอง ทำให้สันนิษฐานได้ว่าพระธาตุโพนทองน่าจะเป็นพระธาตุศิลปะล้านช้าง กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 24 ซึ่งสัมพันธ์กับการกำหนดอายุจากลักษณะทางพุทธศิลป์ของหลวงพ่โพนทองด้วย

ภาพประกอบที่ 2 หลวงพ่โพนทอง วัดศรีทัศน์
(ที่มา: หัตถไชย ศิริสถิตย์, 2562)

พระธาตุโพนทอง : พระธาตุศักดิ์สิทธิ์ของชาวอุดรธานี

พระธาตุโพนทองถือว่าเป็นพระธาตุอีกองค์หนึ่งที่พุทธศาสนิกชนในพื้นที่ให้ความนับถือเป็นอย่างมาก ในทุกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ของทุกปีชาวบ้านจะมาประกอบพิธีบวงสรวงบูชาโดยการจุดบั้งไฟ ซึ่งมีเรื่องเล่าปรัมปราสืบต่อกันมาว่า หลังจากสร้างพระธาตุโพนทองแล้วเสร็จชาวขอมโบราณที่อยู่ใกล้บริเวณพระธาตุจะมารวมตัวกัน เพื่อจุดบั้งไฟบูชาองค์พระธาตุเป็นประจำทุกปี ในช่วงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 และเชื่อว่าในวันดังกล่าวมักจะเกิดสิ่งมหัศจรรย์ขึ้นรอบองค์พระธาตุ โดยจะมีแสงไฟคล้ายลูกแก้วส่องประกายวนเวียนไปรอบองค์พระธาตุ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในองค์พระธาตุ ทำให้ชาวบ้านพากันทำบั้งไฟจุด

บูชาขอพรจากองค์พระธาตุและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, ออนไลน์)

มีเรื่องเล่าว่าเมื่อ พ.ศ. 2452 ได้มีการก่อสร้างถนนสายอุดรธานี - สกลนคร โดยถนนได้ตัดผ่านไปบริเวณใกล้ที่ตั้งขององค์พระธาตุโพนทอง แต่ด้วยความโลภของผู้รับเหมา ช่าง และกรรมกร จึงได้มีการแอบทำลายพระธาตุองค์เล็กที่อยู่ใกล้พระธาตุองค์ใหญ่ และอยู่ใกล้กับแนวถนน เพื่อเอาของมีค่าออกมาจากพระธาตุ ปรากฏว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาพระธาตุโพนทอง ได้แสดงอิทธิฤทธิ์กลายเป็นหมิวตัวใหญ่ออกมาอาละวาดกัดผู้รับเหมาและพวกจนเสียชีวิต (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, ออนไลน์)

ภาพประกอบที่ 3 ฐานพระธาตุเก่าที่ถูกขุดทำลายเมื่อมีการสร้างถนนสายอุดรธานี - สกลนคร
(ที่มา: <https://www.facebook.com/udonthaniupdate/posts/2730912680337150/>)

ปัจจุบัน ทุกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ของทุกปี ชาวบ้านในท้องที่ตำบลหนองนาคำและหมู่บ้านที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกับพระธาตุโพนทองจะมารวมตัวกันเพื่อจุดบั้งไฟบูชาองค์พระธาตุเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ยังมีการขนานศาลกล่าวขอพรให้ประสบความสำเร็จในกรณีต่างๆ ชาวบ้านนิยมแก้บนด้วยการนำรูปปั้นช้างและม้ามาถวายเป็นพุทธบูชา ดังจะเห็น

ได้ว่ารอบฐานองค์พระธาตุโพนทองจะมีรูปปั้นช้างและม้าขนาดเล็กตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ประชาชนที่ขับรถผ่านไปมามักจะปีบเตรรถเพื่อแสดงความเคารพต่อพระธาตุโพนทอง และขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองให้เดินทางปลอดภัย และประสบความสำเร็จในกิจการต่างๆ ตามความปรารถนาของตน

ภาพประกอบที่ 4 รูปปั้นสัตว์ที่มีผู้นำมาถวายแก้บนองค์พระธาตุโพนทองเป็นจำนวนมาก

บทสังท้าย

จากข้อมูลต่างๆ ที่สามารถสืบค้นได้ และจากรูปแบบงานศิลปกรรมของพระธาตุโพนทอง ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม เรื่องเล่ามุขปาฐะ และข้อมูลการพบหลวงพ่อโพนทอง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำริด ศิลปะล้านช้างในบริเวณพระธาตุโพนทอง ทำให้สามารถสันนิษฐานเป็นเบื้องต้นได้ว่า พระธาตุโพนทองน่าจะเป็นพระธาตุศิลปะล้านช้าง สามารถกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 24 และบริเวณพระธาตุโพนทองน่าจะเคยเป็นวัดหรือศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาประจำชุมชนโบราณที่อยู่ในบริเวณนี้มาก่อน ต่อมาจึงถูกทิ้งร้าง อาจจะเป็นผลกระทบจากศึกเจ้าอนุวงศ์ (พ.ศ. 2369 - 2370) ซึ่งเป็นสงครามระหว่างกรุงเทพฯ กับเวียงจันทน์ที่มีการกวาดต้อนชาวลาวในแถบนี้ลงไปอยู่ที่ราบภาคกลางจำนวนมากก็เป็นได้

แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากความขาดแคลนของเอกสารหลักฐานประวัติศาสตร์ ข้อมูลการขุดค้นทางด้านโบราณคดี และความชัดเจนทางด้านศิลปกรรม โดยเฉพาะส่วนองค์ระฆังของพระธาตุโพน

ทองซึ่งอาจจะได้รับการบูรณะในช่วงหลัง ผลการวิเคราะห์ศึกษาของผู้เขียนที่ปรากฏในบทความนี้ จึงยังไม่ใช่เป็นข้อยุติทางวิชาการ และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป ตามวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดีต่อไป

ปัจจุบัน บริเวณพระธาตุโพนทองได้รับการดูแลรักษาเป็นอย่างดีโดยความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลหนองบัว นอกจากนี้ พระธาตุโพนทองยังถือเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญในฐานะมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็น “มรดกแห่งศรัทธา” การให้ความเคารพศรัทธาในฐานะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งควรที่จะได้รับการศึกษารวบรวมองค์ความรู้หรือข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อต่อยอดขยายผลการศึกษาและบูรณาการโดยแปลงองค์ความรู้เหล่านั้นมาเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นให้มั่นคงและยั่งยืนต่อไป

ภาพประกอบที่ 5 สภาพบริบทโดยรอบองค์พระธาตุโพนทอง

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2545). **ทำเนียบโบราณสถานขึ้น**

ทะเบียนอีสานบน. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7
ขอนแก่น.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมาย
เหตุฯ. (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา
จังหวัดอุดรธานี**. กรุงเทพฯ: ครูสภา
ลาดพร้าว.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2548). **ปราสาทขอมใน
ดินแดนไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2555). **เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม
ลิม ศิลปะลาวและอีสาน**. กรุงเทพฯ:
มิวเซียมเพรส.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี. (ออนไลน์).
“พระธาตุโพนทอง”. ใน สำนักงานวัฒนธรรม
จังหวัดอุดรธานี. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม
2565, สืบค้นจาก
https://www.mculture.go.th/udonthani/ewt_news.php?nid=1694&filename=index.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2518). **ตำนาน
พระพุทธรเจดีย์**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุ
สภา.